

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet – Odsjek za filozofiju,
Zagreb, Hrvatska

UDK 316 Видојевић 3.(049.32)
141.7(049.32)
316.32(497.11)(049.32)

PRILOG KRITIČKOM MIŠLJENJU

ZORAN VIDOJEVIĆ, *DEMOKRATIJA NA
ZALASKU*, SLUŽBENI GLASNIK/INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA, BEOGRAD 2010.

Knjiga pod pomalo fukujamovsko-katastrofičkim naslovom u mnogo je čemu dramatična, izrazito opora, u misaonom pogledu radikalna (ali u izvornom smislu te riječi: lat. *radix*=korijen), politički ponekad nekorektna (što je u konkretnom slučaju pohvala, nipošto pokuda!), empirijski utemeljena i logički konzistentna i konzekventna; nadasve, to je jedna poštena i hrabra knjiga.

Bitni momenti ove knjige pobuđuju kod potpisanog autora suglasnost u jakom smislu riječi. To se, među ostalim, odnosi na Vidojevićevu dijagnozu prema kojoj je demokracija danas u krizi i opasnosti, a autoritarne i totalitarne tendencije u jačanju, odakle proizlazi zahtjev za promišljanjem realnih mogućnosti obnove produktivne srži demokracije, popraćen odbacivanjem pesimizma (kojega inače u empirijsko-analitičkim, ali i refleksivno-sintetičkim dimenzijama knjige ne nedostaje): pesimizam nije niti može biti konačna riječ analize i promišljanja nepovoljnih činjenica i tendencija.

Dosezi liberalne demokracije ograničeni su u svojim kvalitativnim potencijalima realizacije same ideje demokracije logikom sistema (utemeljenom na samosvrhovitosti profita), a ta strukturalna ograničenost rezultira desupstancijalizacijom i desubjektivizacijom demokracije, što se očituje u faktičkom primatu privatnog vlasništva nad slobodom, profita nad individualnom autonomijom, te transformacijom naroda u rulju (*demos* postaje *vulgus*). A to sa svoje strane proširuje prostor za svestranu manipulaciju, čiji su kolateralni učinci i transformacija

političkog pluralizma u partitokraciju, te rastuća kriza legitimiteta. Više implicitan negoli do kraja izveden zaključak razmatranja tih tendencija i procesa upućuje na antitetički odnos između ekonomijskog liberalizma (posebno u njegovoj neoliberalnoj varijanti) i političke demokracije; moglo bi se čak govoriti o odnosu obrnute proporcionalnosti između neoliberalizma i demokracije.

I autorovo naglašavanje etnifikacije politike kao izvora autoritarnih tendencija izaziva visok stupanj suglasnosti, posebice stoga što Vidojević izbjegava iskušenje da etnifikaciju proglasi primordijalnim zlom, već umjesto toga upućuje na logiku interesa i profita koja leži u pozadini manipulativne etnifikacije. Jednako važi i za njegovo insistiranje na nužnosti obnove socijalne i participativne demokracije, nasuprot dominantnoj apsolutizaciji one varijante političke demokracije koja je svojstvena neoliberalizmu. Pri tom je intrigantan autorov zahtjev da se ideja demokracije onto-antropologijski utemelji na kretanju ljudskog bića k nečemu višemu i boljemu od onoga što faktički jest, što implicira oslobađanje od pohlepe, agresivnosti i onoga animalnoga, kao i nužnost isključenja nasilja iz demokratskog poretka. No, tu se nameće jedan niz ozbiljnih pitanja: Kako izbjeći moralističku konotaciju takvog zahtjeva (sa svim konzekvencijama načelno nemoćnoga moralizma), a kako pak izbjeći stranputicu vjersko-fundamentalističkog ili ideologijsko-totalitarnog profiliranja takvoga etičko-antropologijskog utemeljenja demokracije (čime se sama demokracija zakonomjerno ukida u teroru većine nad manjinom ili, češće, neke manjine nad većinom)?

Vidojević naglašava: ukidanje eksploatacije (i to u svim njezinim vidovima, ne samo u sferi ekonomije) osnovna je pretpostavka kretanja u smjeru boljega društva i pravednijega svijeta. U tom je sklopu od posebne važnosti neophodnost dovodenja u pitanje dogme o prirodnosti apsolutne dominacije privatnog vlasništva. Tu je neophodna jedna napomena: promašena je i bitno lažna alternativa između monopola državnog vlasništva i monopola privatnog vlasništva. Uvidu u lažnost te alternative vidljiv je u autorovoj tezi prema kojoj nijedan oblik monopola ne može stimulirati razvijanje demokracije.

I Vidojevićeva analiza i dijagnoza aktualnog stanja u Srbiji zaslužuje visok stupanj suglasnosti. Autor argumentira u prilog postavke o disfunkcionalnosti, koruptivnosti, drastičnom siromašenju većinskog dijela stanovništva i privrednom propadanju kao bitnim karakteristikama današnje Srbije, pri čemu uvodi jedan zanimljiv pojam: *deklasizacija* označava pojavu *ispodnajamne radne snage* kao relevantne (ako ne i dominantne) dimenzije najamnog rada. Uz pohvalu tom kreativnom doprinosu društvenoj analizi današnje Srbije (pri čemu valja naglasiti da

Srbija u tom pogledu ne predstavlja nikakvu iznimku među zemljama koje se nalaze u procesu tzv. tranzicije), valjalo bi na ovom mjestu uputiti i jednu kritičku primjedbu. Kad autor uz spomenute (i još neke) elemente koji indiciraju nepovoljno stanje u Srbiji među te indikatore uvrštava i „virus deobe i raskola“ (str. 251), onda se nameću dva pitanja: Prvo, nekritički, bez ikakve (makar i implicitne) ograde citirajući autore koji se ne mogu vrednovati nikako drukčije nego kao ideolozi degeneracije i propasti, mistifikatori zbiljskih uzroka nepovoljnih tendencija, smanjuje li autor u značajnoj mjeri uvjerljivost svojih zaključaka i čini upitnom (makar u neupućenom dijelu publike) jednoznačnost vlastite pozicije? Drugo, i mnogo važnije, po čemu bi te diobe i raskoli u jednom duboko kriminaliziranom društvu bili nešto nepoželjno i negativno? Otkad bi to „duh sabornosti“ trebao objedinjavati zločince i njihove žrtve, eksploatatore i eksploatirane, kriminalne dobitnike tranzicije i mase obespravljenih ispodnajamnih prodavača vlastite radne snage?

Neovisno o ovim primjedbama, Vidojevićeva knjiga zaslužuje veoma visoku ocjenu. Jedan od razloga takve ocjene sastoji se i u nizu pitanja što ih ona otvara. Jedno od takvih pitanja proizlazi iz uvida u to da danas demokraciju (i to ne samo u njezinoj liberalno-demokratskoj formi, nego nerijetko i demokraciju kao takvu) prihvaćaju samo narodi sjevernoameričkoga i evropskoga kulturnog kruga, dok se drugdje ona prihvaća ili djelomično ili se čak i u potpunosti odbacuje (a takva se ocjena, ali samo donekle, može braniti i uvjerljivim argumentima). Kako taj uvid (ili tu procjenu) zaštititi od iskušenja kulturnog rasizma? Budući da autor jasno pokazuje kako liberalna demokracija ima svoja strukturalna ograničenja, odbacivanje te varijante demokracije u većem dijelu svijeta ne bi trebalo biti razlog za zabrinutost. No što je s ostalim oblicima demokracije, socijalnom demokracijom, participativnim formama ekonomijske demokracije i drugima? Znači li to da „narod voli da se njime vlada“? Autor traga za alternativom ne samo ekspertskom elitizmu liberalne demokracije, nego demokraciji kao takvoj, pa se u toj potrazi zaustavlja na ideji moguće sinteze onoga najboljega iz (neimperijalnog) liberalizma i (nerepresivnog) socijalizma s baštinom širega civilizacijskog nasljeđa. Očrtava i ono nešto novo i nepoznato što nadilazi dosadašnju demokraciju i smjera nekom novom transpolitičkom obliku, uočavajući da su načelno moguća dva ishoda samoukidanja dosadašnje demokracije: ili novi totalitarizam ili stjecanje duhovne dimenzije demokracije (koju obilježavaju neprekidno preispitivanje, kritička refleksija, kultura političkog višeglasja, tolerancija među tolerantnima, osjetljivost za ljudsku patnju i nesreću, negacija opsjednutosti kvantitativnom dimenzijom i efikasnošću itd). Upitno je koliko tu Martin Heidegger može biti od koristi, ali nije upitno da se

izbjegavanje bilo kojeg tipa dogmatizma mora iskazati kao anticipativna prevencija bespuća u koje se lako može upasti ukoliko se nedovoljno oprezno pokuša izaći iz zatečena nepovoljnog i nepoželjnog stanja.

Ova knjiga nameće i niz drugih pitanja, među ostalim i pitanje kako izbjeći lažnu alternativu dogmatizma i relativizma. Odgovori su u njoj formulirani u onoj mjeri u kojoj karakter predmeta to uopće i omogućuje, dakle u srazmjerno oskudnom obliku. Riječ je naime o predmetu na koji se ne mogu dati konačni odgovori na čisto teorijskoj razini – svaki takav odgovor implicirao bi upadanje u besplodan dogmatizam. A upravo o praktičkom (u jedinstvu s teorijskim postavljenom i odjelovljenom) odgovoru na to pitanje u bitnoj će mjeri ovisiti i budućnost čovječanstva (dakako pod pretpostavkom da te budućnosti uopće i bude, jer nemamo nikakvih garancija). Knjiga Zorana Vidojevića *Demokratija na zalasku* u tom kontekstu predstavlja vrijedan doprinos promišljanju mogućnosti takvog odgovora.

